

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΩΔΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ
1990 - 1992

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ *

Εἰς τὴν Ἱερὰν Μνήμην
τοῦ Πάππου μου
Γεωργίου Χ. Τζερακίδου

Εἰσαγωγή

Ἀπώτατος στόχος τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἡ ὅσον τὸ δυνατόν εὐρυτέρα συμμετοχὴ τῶν πολιτῶν εἰς τὰ κοινά. Ἡ ὑλοποίησις τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ἣτις ἐπεξετεινέτο ἕως καὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ λαοῦ συγκεντρουμένου εἰς συνέλευσιν (Ἐκκλησία τοῦ Δήμου). Οἱ Ἀθηναῖοι διήρχοντο τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ καθημερινοῦ τῶν βίου εἰς τὰς συνελεύσεις μετέχοντες καὶ εἰς τὰς τρεῖς λειτουργίας τῆς ἐξουσίας: τὴν νομοθετικὴν, τὴν δικαστικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν¹. Τοιοῦτοτρόπως εὗρισκε τὴν δυνατότητα ὁ Ἀθηναῖος ὅπως ἐκμάθῃ μέσῳ τῶν θεσμῶν τὸ ἐπάγγελμα του ὡς πολίτου.

Ὁ Ἀθηναῖος πολίτης δὲν ὑστέρει ἐπίσης καὶ εἰς τὴν διαχείρισιν

* Θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου εἰς τὸν φιλόλογον Ἀλέξανδρον Κόντον (DEA Γλωσσολογίας) διὰ τὰς ὑποδείξεις του πρὸς καλυτέραν διευκρίνωσιν τοῦ κειμένου· τὴν τελικὴν εὐθύνην ἔχει, ἐννοεῖται, ὁ γράφων.

1. Πρόκειται διὰ τὰ «μόρια», τὰ ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὴν κατὰ τὰ περιεχόμενα μεταγενεστέραν διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὰς τρεῖς λειτουργίας καὶ ὄχι ἐξουσίας. Ἴδὲ Ἀριστοτέλους, Πολιτικά (εἰς τὸ ἐξῆς ΑΠολ.) Δ 1297b 37-38, 41-1298a3: "Ἔστι δὲ τρία μόρια τῶν πολιτειῶν πασῶν, περὶ ἧν δεῖ θεωρεῖν τὸν σπουδαῖον νομοθέτην ἐκάστη τὸ συμφέρον [...]. Ἔστι δὲ τῶν τριῶν τούτων ἐν μὲν τί τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν κοινῶν, δεύτερον δὲ τὸ περὶ τῆς ἀρχῆς, ... τρίτον δὲ τί τὸ δικάζον. Ἴδὲ καὶ Γ. Νάκου, Πολιτειολογικά Ἀριστοτέλη Πρακτικά Πανελληνίου Συμποσίου «Ἡ Ἀριστοτελικὴ Σκέψις». Θεσσαλονίκη (Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῆς Χαλκιδικῆς) 1989, σσ. 155-177, ἐδῶ σ. 159.

Ἄξιζει νὰ μνημονεύθῃ, ἔστω καθ' ὑπέρβασιν, κάτι τὸ ὁποῖον ἀγνοεῖται ἀπὸ τοὺς πλείστους ἐρευνητάς, ὅτι τὴν σαφῆ διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐξουσίας εἰσήγαγεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Σόλων, ὅπως μᾶς πληροφοροεῖ ὁ Σταχυερίτης εἰς τὴν «Ἀθηναίων Πολιτείαν». Στοιχεῖα ἡμῶς διὰ τὴν διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐξουσίας ἀνευρίσκουμεν εἰς τὸν Ὅμηρον, Ἰλιάς Σ, στίχ. 497-508, ὅπου ἡ δικαστικὴ λειτουργία δὲν φαίνεται νὰ ἀσκήται ἀπὸ εἰδικευμένους ἄρχοντας.

τοῦ δημοσίου χρήματος· ἰδιαίτερος, τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπρόσεξαν οἱ Ἀθηναῖοι, διότι κατενόησαν ἑνωρὶς ὅτι, εἴταν ὑφίσταται καλὴ δημοσιονομικὴ διαχείρισις, εἶναι δυνατόν τότε εὐπορωτέραν τὴν πόλιν εἶναι, ἀλλὰ καὶ εὐπειθεστέραν καὶ εὐτακτοτέραν καὶ εὐπολεμωτέραν γενέσθαι¹.

Κατ' εὐλογον ἐπομένως τρόπον προκύπτει τὸ ἐρώτημα τῆς ὀργανώσεως τῆς δημοσιονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας, ποῖα ἔργα τὴν ἀπετέλουν καὶ ποῖα ἦσαν τὰ καθήκοντά των.

Εἰς τὴν παρούσαν μελέτην ὁ ἀπεριγράψωμεν τὴν δημοσιονομικὴν διοίκησιν τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας, καθὼς καὶ τὸν τρόπον συντάξεως τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἰδιαίτερα ἀναφορὰ ὁ ἀγίνη εἰς τὴν ἀνάγκην, ἣτις ὠδήγησε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν θέσπισιν ἐνὸς ἀνωτάτου δημοσιονομικοῦ ἀξιωματος.

Ἡ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων καὶ τὰ ἀξιώματα τὰ ὅποια συνδέονται μετὰ τὴν λειτουργίαν τῆς.

Ἡ Βουλὴ τῶν 500² ἀπετέλει τὸ ἀνώτατον ἐποπτικὸν ὄργανον τῶν ἀξιωματῶν, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν δημοσιονομικὴν διαχείρισιν τῆς πόλεως. ἔῤιχε δύο βασικὰς λειτουργίας: Κατ' ἀρχὴν ἤλεγχεν ἐκείνους οἵτινες διεχειρίζοντο χρήματα καὶ ὑπέβαλλεν εἰς ἐξέτασιν τοὺς βουλευτάς, οἵτινες ἐπρόκειτο νὰ κληρωθοῦν εἰς τὴν Βουλὴν τὸ ἐπόμενον ἔτος· κατὰ δευτέρον λόγον ὑπέβαλλεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου τὰς εἰσηγήσεις τῆς³. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, ἣτις συνίσταται ἀπὸ τοὺς γναφείας ἢ τοὺς σκυτέας ἢ τοὺς τέκτονας ἢ τοὺς χαλκείας ἢ τοὺς γεωργούς ἢ τοὺς ἐμπόρους ἢ τοὺς ἐν τῇ ἀγορᾷ μεταβαλλομένους⁴, δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἀποφανθῇ ἐπὶ ζητήματός, τὸ ὅποῖον δὲν εἶχεν εἰσαχθῆ ἔκ τῆς Βουλῆς. Ἐὐ μέτρον τοῦτο ἀπεσκόπει εἰς τὴν ἀποφυγὴν λήψεως βεβιασμένων ἀποφάσεων, εἰς τὰς ὅποιας δὲν εἶχε προηγηθῆ συζήτησις.

Ἡ Βουλὴ συνεργάζεται μετὰ τῶν δημοσιονομικῶν ὑπηρεσιῶν, αἵτινες δὲν ἦσαν καὶ ὀλίγαι εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐὰ ἀξιώματα ταῦτα εἶχον

1. Ξενοφώντας, Πόροι IV 51.

2. Συμφώνως πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Κλεισθέους, ἡ Ἀττικὴ ἐχωρίσθη εἰς δέκα φυλάς καὶ ἡ Βουλὴ τῶν 500 ἀντικατέστησε τὴν Βουλὴν τῶν 400 τοῦ Σόλωνος. Ἡ Βουλὴ ἀναδεικνύεται μετὰ κλήρον καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 500 μέλη, πενήκοντα ἕξ ἐκάστης φυλῆς. Ἰδέ, Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων Πολιτεία (εἰς τὸ ἐξῆς ΑΑΠ), XXI 1-3.

3. ΑΑΠ XLV 2-4.

4. Ξενοφώντας, Ἀπομνημονεύματα Γ VII, 6.

είσαχθῆ διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Σόλωνος (594/2). Ὁ Ἀθηναῖος νομοθέτης διετήρησε τὴν διάκρισιν τῶν πολιτῶν εἰς τέσσαρας τάξεις, ἀναλόγως τοῦ ἀγροτικοῦ τῶν εἰσοδήματος: πεντακοσιομέδιμνοι, τριακοσιομέδιμνοι ἢ ἱππεῖς, διακοσιομέδιμνοι ἢ ζευγῖται καὶ θῆτες¹. Ἡ πρώτη τάξις κατέβαλλεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἓν τάλαντον, ἡ δευτέρα ἥμισυ, οἱ ζευγῖται δέκα μνᾶς καὶ οἱ θῆτες δὲν ἀπέδιδον φόρον².

Διὰ τῆς ἀμεταβολῆς τοῦ Σόλωνος ὅλα τὰ ἀξιώματα — τῶν ἐννέα ἀρχόντων, τῶν ταμιῶν, τῶν πωλητῶν, τῶν ἑνδεκα καὶ τῶν κωλακρετῶν — ἤσκηοντο διὰ τῶν πολιτῶν, οἵτινες ἀνῆκον εἰς τὰς τρεῖς πρώτας εἰσοδηματικὰς τάξεις³. Αἱ τάξεις αὗται ἔφερον ἐκ παραλλήλου καὶ τὸ κύριον βᾶρος τοῦ πολέμου εἰς τὰς πεζομαχίας, ὅπου ὑπηρέτων ὡς ὀπλίται, καθόσον εἶχον τὴν οικονομικὴν δυνατότητα νὰ ἀγοράζουσιν καὶ νὰ συντηροῦν τὸν ἀπαραίτητον βαρὺν ὅπλισμόν των. Ὀφείλομεν ὁμῶς νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ κινητικότης τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὴν κατωτέραν εἰς ἀνωτέραν εἰσοδηματικὴν τάξιν καὶ ἀντιστρόφως. Οὕτως, ὀπαιοσδήποτε ἤξανε τὴν παραγωγὴν τοῦ ἡδύνατα νὰ μετακινήθῃ εἰς ἀνωτέραν τάξιν καὶ τὸ ἀντίθετον.

Ὁ κ ω λ α κ ρ έ τ α ι πιστεύεται ὅτι ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἐκ τοῦ τεμαχισμοῦ καὶ τῆς διανομῆς τῶν σφζομένων καὶ ἐφομένων ζώων, ἰδίως τῶν κώλων (ἀκρων) αὐτῶν. Παρελάμβανον ἐκ τῆς Βουλῆς δημόσια χρήματα καὶ τὰ ἐδαπάνων διὰ διαφόρους ἀνάγκας τῆς λατρείας τῶν θεῶν⁴. Μετὰ τὸ 411, ὅτε αἱ Ἀθῆναι εὐρίσκοντο εἰς δυσχερῆ δημο-

1. ΛΑΠ VII 3. Ὁ μέδιμνος ἦτο ἴσος πρὸς 51,84 λίτρα διὰ τὰ στερεὰ καὶ 38,88 λίτρα διὰ τὰ ὑγρά.

2. Πολυδεύκους Ὀνομαστικόν, II', 130: Τιμήματα δ' ἦν τέτταρα, πεντακοσιομέδιμνον, ἱππικόν, ζευγῖτων, θητῶν, οἱ μὲν ἐκ τοῦ πεντακόσια μέτρα ξηρὰ καὶ ὑγρά ποιεῖν κληθέντες ἀνῆλσκον δ' εἰς τὸ δημόσιον τάλαντον' οἱ δὲ τὴν ἱππῆδα τελοῦντες ἐκ μὲν τοῦ δόνασθαι τρέφειν ἵππους κεκλήσθαι δοκοῦσιν, ἐποιοῦν δὲ μέτρα τριακόσια, ἀνῆλσκον δὲ ἡμιτάλαντον. Οἱ δὲ τὰ ζευγῆσιοι τελοῦντες ἀπὸ διακοσίων μέτρων κατελέγοντο, ἀνῆλσκον δὲ μνᾶς δέκα' οἱ δὲ τὸ θητικὸν οὐδεμίαν ἀρχὴν ἤρχον, οὐδὲ ἀνῆλσκον οὐδέν.

3. ΛΑΠ VII 3. Τοῦτο πιστοποιεῖται ἐξ ἐπιγραφῆς, ἣτις ὑπῆρχεν εἰς ἀφιερωμένην εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἰκόνα, ἐνθα ἀναφέρεται (αὐτόθι, 4):

Διφίλων Ἀνθεμίωσ τήνδ' ἀνέθηκε θεοῖς,
θητικοῦ ἀντὶ τέλους ἱππιδ' ἀμειψόμενος.

4. Ἰδὲ Γ. Κορδάτου, Προλεγόμενα, εἰς: Ἀριστοτέλους, Ἀθηναίων Πολιτεία. Προλεγόμενα Γ'. Κορδάτου. Μετάφραση Γ. Κοτζιούλα. Ἀθῆναι (Ι. Ζαχαρόπουλος: Βιβλιοθήκη Ἀρχαίων Ἑλλήνων) 1939, σ. 68, σημ. 1.

σιονομικήν θέσιν ἐξ αἰτίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου, τὸ ἀξίωμα κατηργήθη καὶ τὸ ἔργον τῶν ἀνετέθη εἰς τοὺς ἑλληνοταμίαις¹.

Οἱ ταμίαι ἢ ταμίαι τῆς Ἀθηναίων ἦσαν δέκα, ἐκληρώνετο εἰς ἐξ ἐκάστης φυλῆς καὶ ἡ δικαιοδοσία τῶν ἦτο ἡ φύλαξις τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς, πτωῶν Νικῶν καὶ τῶν χρηματικῶν ποσῶν, ὑπὸ τὴν ἐλεγχον καὶ τὴν παρουσίαν τῆς Βουλῆς². Ἀπὸ τοῦ 434 ἕως τῶν μέσων τοῦ τετάρτου αἰῶνος προσετέθησαν ἄλλοι δέκα ταμίαι διὰ τὰ ἱερά χρήματα τῶν ἄλλων θεῶν, οἱ ταμίαι τῶν ἄλλων θεῶν. Τὰ ἀξιώματα ταῦτα συνεχονεύθησαν ἀπὸ τοῦ 411 ἕως τοῦ 386³. ἐνῶ δὲν ἐμφανίζεται μνεῖα τοῦ ἀξιώματος τῶν ταμιῶν τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τὸ ἔτος 299/84.

Ὁφείλαμεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διαδικασίαν ἀναλήψεως τοῦ ἀξιώματος τούτου, καὶ τοῦτο, διότι ἐμφανίζεται ἀντίφρασις τις εἰς τὸ Ἀριστοτελικὸν κείμενον τῆς α' Ἀθηναίων Πολιτείας. Ἐἰδικώτερον, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου ὅτι ἐκληρώνοντο ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμων⁴, εἰς τὸ δεύτερον μέρος, ἐνθα περιγράφει τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος, ἀναφέρει ὅτι ... ἄρχει δ' ὁ λαχὸν κἂν πᾶνυ πέτης ἦ⁵, πρᾶγμα ὑποδηλοῦν ὅτι καὶ μέλη τῶν ἄλλων εἰσοδηματικῶν τάξεων ἠδύναντο ν' ἀναλάβωσι τὸ ἀξίωμα. Πιστεύομεν, ὅτι ἡ Σολῶνιος νομοθεσία ἣτις τυπικῶς ἴσχυε καὶ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔζη ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς τὰς Ἀθήνας, εἶχεν ἀτονήσει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε καὶ μέλη τῶν ἄλλων εἰσοδηματικῶν τάξεων ἠδύναντο νὰ κληρώνωνται εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο.

Οἱ πωληταὶ ἦσαν δέκα, ἐκληρώνοντο εἰς ἐξ ἐκάστης φυλῆς καὶ βασικὸν τῶν ἔργων ἦτο ἡ διενέργεια τῶν ἐκμισθώσεων φήρων καὶ μεταλλείων⁶. Οἱ φόροι ἐξεμισθοῦντο δι' ἐν ἔτος καὶ τὸ ἔνομα τοῦ ἐκμισθωτοῦ καὶ τὸ ἀντιστοιχοῦν ποσὴν ἀνεγράφοντο εἰς πινακίδα, τὴν ὑποίχην κατέθετον εἰς τὴν Βουλὴν. Εἰς τὰς πινακίδας ἀνεγράφοντο τὰ ἔνομα καὶ

1. Ἰδὲ P. J. Rhodes, A Commentary on the Aristotelian Athenian Politeia, Oxford (At the Clarendon Press) 1981, σ. 139.

2. ΑΑΠ XLVII 1.

3. Ἰδὲ, A. H. M. Jones, Athenian Democracy, Oxford (Basil Blackwell) 1957, σ. 101.

4. Ἰδὲ W. S. Ferguson, The Treasurers of Athens, London 1914, σ. 126.

5. ΑΑΠ VIII 1.

6. ΑΑΠ XLVII 1.

7. Τὰ μεταλλεῖα ἐξεμισθοῦντο διὰ τρία ἔτη, ἐφ' ὅσον εἶχον κατὰ τὸ παρελθὸν χρησιμοποιηθῆ, καὶ διὰ δέκα ἔτη, ἐφ' ὅσον παρεχωροῦντο διὰ πρώτην φοράν πρὸς ἐκμετάλλευσιν. ΑΑΠ XLVII 2.

τὰ ἀντίστοιχα ποσὰ τῶν ὀφειλετῶν τῆς πόλεως, ἅτινα ἔπρεπε νὰ καταβληθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐνάτης πρυτανείας¹.

Οἱ ἀποδέκται ἦσαν δέκα, ἐκληροῦτο εἰς ἐξ ἐκάστης φυλῆς². Παρελάμβανον τὰς πινακίδας, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν ἐγγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν ὀφειλετῶν καὶ διέγραφον κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Βουλῆς τὰ ὀνόματα ἐκείνων, οἵτινες ἐξώφλουσαν τὸ χρέος των· εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ ὀφειλέτης καθυστέρει τὴν πληρωμὴν, ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ τὸ διπλάσιον πῶσόν. Παραλλήλως οἱ ἀποδέκται παρελάμβανον τὰ χρηματικὰ ποσὰ, ἅτινα ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ διανείμουν ἀναλόγως πρὸς ἐκάστην δαπάνην. Ἰουαῦτος μερισμὸς ἀναγράφεται εἰς τὰς πινακίδας, αἵτινες ἀναγινώσκονται κατὰ τὴν διάρκειαν συνεδρίας τῆς Βουλῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγνώσεως ἦτο δυνατόν νὰ διατυπωθοῦν ἐνστάσεις ἢ καὶ ἀντιρρήσεις ἀναφορικῶς πρὸς τὸν μερισμὸν καὶ νὰ διενεργηθῇ σχετικὴ ψηφοφορία³. Ἡ Βουλὴ τῶν 500 εἰσάγει κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου ἐκάστης πρυτανείας, ἣτις ἠνομάζεται καὶ κυρία⁴, τὰ οἰκονομικὰ θέματα καὶ ἐνημερώνεται ὁ δῆμος τόσον περὶ τῶν ἐσόδων τῆς Πολιτείας, ὅσον καὶ περὶ τοῦ σκοποῦ διαθέσεώς των. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ λαὸς ὁ ὁποῖος ἀπήρτιζε τὴν Ἐκκλησίαν ἀπεφαίνεται διὰ ψηφοφορίας περὶ τῶν δαπανῶν.

Ἰδιαιτέρα σημασία πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονός ὅτι αἱ πρόσοδοι κατεβάλλοντο εἰς προκαθορισμένην ἡμερομηνίαν, οὕτως ὥστε νὰ δύνανται οἱ ἀποδέκται νὰ μερίζουν καὶ νὰ προγραμματίζουν τὰς δαπάνας.

Ἡ διαδικασία αὕτη τῆς οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας εἶναι παρεμφερὴς πρὸς τὴν σημερινὴν κατανομὴν πιστώσεων· εἰς ἐπιγραφὰς διασώζονται τὰ κατὰ ψηφίσματα ἀναλισκόμενα τῷ Δήμῳ⁵, ὅπως τὰ δέκα τάλαντα ἅτινα ἐξετίνοντο ἐκ τοῦ Ταμείου τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς διὰ τὴν χάραξιν εἰς λίθους τῶν ψηφισμάτων τοῦ Δήμου.

Ἡ διαρρύθμισις αὕτη τοῦ δημοσιονομικοῦ συστήματος εἶχε τὰ

1. ΑΑΠ XI.VII 2-4.

2. Ἰμφανίζεται ἡ εἰσαγωγή τοῦ ἀξιώματος τούτου κατὰ τὸ 418/17, ὅπως πιστοποιεῖ καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιγραφὴ IG I² 94, 15-18, ἐν W. Dittenberger, *Syloga Inscriptionum Graecarum*, Lipsig² 1915.

3. Ἰδὲ Δημοσθένους, Κατὰ Τιμοκράτους, 98-9. ΑΑΠ XLVIII 1-2.

4. ΑΑΠ XLIII 4: *μὴν μὲν κυρίαν ἐπ' ἣ δεῖ τὰς ἀρχὰς ἐπιχειροῦσθαι εἰ δοκοῦσι καλῶς ἀρχεῖν, καὶ περὶ σίτου...*

5. Ἠλ. Ζέγγελη, Οἰκονομία Ἐνιαυτοῦ, Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ 5', 1892, σ. 10.

ἀκόλουθα σημαντικὰ πλεονεκτήματα: (α) Ἡ ἴδρυσις εἰδικοῦ ταμείου δι' ἐκάστην ὑπηρεσίαν ἐκανοποῖει τὸ κοινὸν αἰσθημα, διότι ὁ λαὸς ἐγνώριζεν εἰς ποίας κατηγορίας δαπανῶν ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ χρήματα, ἅτινα κατέβαλλον οἱ φορολογούμενοι πολῖται, (β) διευκολύνετο ὁ ἔλεγχος εἰς ἕκαστον ταμεῖον μετὰ τὴν ψήφισιν καὶ (γ) κατ' ἔσπον ἦτο τὸ ὕψος τῶν ἐσόδων γνωστὸν ἐκ τῶν προτέρων, κατεβάλλετο προσπάθεια ὅπως μὴ ὑπερβαίνων τὸ ὕψος τοῦτο αἰ δαπάναι.

Ἡ ταμειακὴ ὑπηρεσία ἀπετελεῖτο ἐπίσης καὶ ἀπὸ ὀρισμένους ἄλλους εἰδικούς ταμειακοὺς ὑπαλλήλους, ὅπως ἦσαν οἱ ἐπισκευασταὶ τῶν τεροῶν¹ καὶ οἱ πράκτορες, οἵτινες ἐφρόντιζον διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν δικαστικῶν προστίμων².

Οἱ δέκα ἑλληνοταμίαι³ ἦσαν ἐπιφορτισμένοι μετὰ τὴν διαχείρισιν τοῦ συμμαχικοῦ φόρου καὶ ἐμφρύνονται μετὰ τὴν δημιουργίαν τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας (478/7)⁴.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς θητείας τῶν ταμειακῶν ὑπαλλήλων διενηργεῖτο ὁ ἔλεγχος καὶ ἀπολογισμὸς τῶν πεπραγμένων τῶν ὑπαλλήλων. Μετὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο ἐπιφορτισμένη ἡ ἐλεγκτικὴ ὑπηρεσία.

Λογιστικὴ καὶ ἐλεγκτικὴ ὑπηρεσία.

Ὁ ἔλεγχος διενηργεῖτο ὑπὸ τῶν λογιστῶν καὶ οὐθύνων. Ὀφείλομεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν, διότι πλειστάκις παραγνωρίζεται, ὅτι μνημονεύονται δύο κατηγορίαι λογιστῶν: ἡ ἀρχὴ τῶν δέκα λογιστῶν τῆς Βουλῆς⁵ καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν δέκα λογιστῶν τῆς ἐγκυκλίου δικακήσεως⁶. Ἡ πρώτη ἤλεγχε τοὺς λογαριασμοὺς τῶν ἀρχόντων ἐκάστης πρωταγείας, ἐνῶ εἰς τοὺς δέκα λογιστὰς τῆς δικακήσεως οἵτινες συνεπεκουροῦντο καὶ ὑπὸ δέκα σὺνηγόρων ἦσαν ὑπεχρεωμένοι νὰ ὑποβάλλ-

1. Ἐκκληροῦντο δέκα, εἰς ἕξ ἐκάστης φυλῆς, καὶ ἦσαν ἐπιφορτισμένοι μετὰ τὴν συντήρησιν τῶν ναῶν. Ἰδὲ ΑΑΠ I, 1.

2. Δημοσθένους Πρὸς Μακάρτατον, 71. Κατὰ Θεοφράστου, 48. Ἀνδρακίδου Περὶ τῶν μυστηρίων, 77-79. Αισχίνου Κατὰ Τιμάρχου, 25.

3. ΑΑΠ XXX 2. Ἀρποκρατίων, s.o. Ἑλληνοταμίαι: ὅτι ἀρχὴ τις ἦν οἱ Ἑλληνοταμίαι, οἱ διεχειρίζον τὰ χρήματα, καὶ Ἀριστοτέλους δηλοῖ ἐν τῇ Ἀθηναίων Πολιτείᾳ.

4. G. Busoill - H. Swoboda, Griechische Staatkunde (Μέρος Δεύτερον), München (C. H. Beck) 1926, σσ. 1131-2.

5. Ἐκκληροῦντο ἐκ τοῦ σώματος τῆς Βουλῆς, εἰς ἕξ ἐκάστης φυλῆς. ΑΑΠ XLVIII 3.

6. ΑΑΠ, LIV 2.

λουν τούς λογαριασμούς των, ὅσοι ἤσκησαν ἀξίωμα τι¹. Οὗτοι ἠδύναντο νὰ εἰσάγουν εἰς τὸ δικαστήριον τὰς τυχόν διαχειριστικὰς ἀνωμαλίας. Τέλος, οἱ δέκα εὐθύνοι καὶ οἱ εἴκοσι πάρεδροι² — εἰς ἕκαστον εὐθύνον ἀντεστοίχουν δύο πάρεδροι — παρελάμβανον τὰς τυχόν καταγγελίας διὰ πρόσωπα, ἅτινα δὲν διεχειρίσθησαν ὀρθῶς τὸ δημόσιον χρῆμα, ἤλεγχον τὴν καταγγελίαν καὶ παρέδιδον τὴν μήνυσιν εἴτε εἰς τοὺς κατὰ δῆμους δικαστὰς — εἰάν ἐπρόκειτο διὰ ἰδιωτικὴν ὑπόθεσιν — εἴτε εἰς τοὺς θεσμοθέτας — εἰάν ἐπρόκειτο διὰ θέμα δημοσίας φύσεως.

Εἰς ἐκείνον τὴν πολίτην, ὅστις διήρχειτο τὴν ὁδὸν τῆς λογοδοσίας χωρὶς νὰ τοῦ προσαφῆ ὀυδεμίαν κατηγορίαν, ἐλέγετο ὅτι λόγους καὶ εὐθύνας δέδωκε, μιὰ φράσις, ἣτις ἔμεινε παροιμιώδης καὶ ὑπεδήλωνε τὴν εὐτυνελεῖστον ἐκπλήρωσιν τοῦ διαχειριστικοῦ καθήκοντος³.

Τοιοῦτοτρόπως διενήργει ἡ ἐλεγκτικὴ ὑπηρεσία διπλοῦν ἔλεγχον, γεγονὸς ἰδιαζούσης σημασίας: Κατὰ πρυτανεῖαν (μηνιαῖος) καὶ ἐτήσιος. Ὁ πρῶτος ἦτο περισσότερον χρήσιμος, καὶ τοῦτο ἀξίζει κατὰ τὴν γνώμην μας νὰ προσεχθῆ, διότι ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ τὴν κατάχρησιν πρὸ τῆς ἐπεκτάσεώς της. Τοιοῦτοτρόπως ἐπροστατεύετο τόσον τὸ πολίτευμα, ὅσον καὶ ὁ πολίτης. Εἰς περίπτωσιν καταχρήσεως, ὁ καταχραστὴς ὤφειλε νὰ καταβάλλῃ τὸ δεκαπλάσιον τοῦ ποσοῦ⁴.

Ἰὺν τοιοῦτον μέτρον ἐξυπηρετεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ συνεχοῦς ἐλέγχου τοῦ δημοσίου χρηματός καὶ ἐπέβαλλε περιορισμούς εἰς τοὺς διαχειριστὰς του. Κατὰ τὴν διάρκειαν ἀσκήσεως τῶν καθηκόντων του ἐκαλεῖτο ἀπέυθυνος», δὲν ἐπετρέπετο νὰ ταξιδεύσῃ, δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν του, διότι ἐθεωρεῖτο ὑπέγγυος εἰς τὸ δημόσιον. Ἐπίσης, δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ τύχῃ δημοσίων τιμῶν, εἰδικώτερον στεφάνου, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Λισχίνης εἰς τὸν «Κατὰ Κτησιφῶντος» λόγον του.

Οἱ λογισταὶ κατεῖχον ὅλως ἰδιάζουσας θέσιν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Δημοκρατίαν. Ἦσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἤλεγχον τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων τῶν ἀρχόντων. Μνημονεύονται συχνάκις εἰς κείμενα ἀττικῶν ρητόρων. Ὁ Λισχίνης γράφει χαρακτηριστικῶς: λόγον καὶ εὐθύνας ἐγγράφειν πρὸς τοὺς λογιστὰς⁵, ἐνῶ ὁ ἀντίπαλός του Δημοσθένης

1. Αὐτόθι.

2. ΑΛΗ ΧΙ.VIII 4-5.

3. Ἡ λ. Ζέγγελη, Οἰκονομία Ἐνιαυτοῦ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 11.

4. ΑΛΗ Ι.V 2.

5. Λισχίνου, Κατὰ Κτησιφῶντος, 15.

ἀναφερόμενος εἰς τὸ δημόσιον λειτουργήμα, ὃ ἤσκησε δὲν λησιμονεῖ νὰ κάμη λόγον καὶ περὶ τῆς λογοδοσίας τοῦ ἐνώπιον τῶν λογιστῶν¹.

Κατὰ συνέπειαν τὸ ἀξίωμα τοῦ λογιστοῦ² ἐδήλωνε τὸν ὑπεύθυνον ἐκεῖνον δημόσιον ἄνδρα, ὅστις ἤλεγχε τὰς διαχειριστικὰς πράξεις τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ἔχοντες τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως λογοδοτήσουν, ὤφειλον νὰ τηροῦν τοὺς ἀπαιτούμενους λογαριασμούς³.

Αἱ λοιπαὶ πολιτικο-οικονομικαὶ ὑπηρεσίαι.

Ἡ Ἀθηναϊκὴ Δημοκρατία ἐπλαισιοῦτο ὑπὸ εἰδικῶν ὑπαλλήλων, ἐπιφορτισμένων μὲ τὴν πάταξιν τῆς αἰσχροκερδεῖας τῶν ἐμπόρων καὶ κατήλων, καθὼς καὶ μὲ τὴν ὁμαλήν καὶ ἀπρόσκοπτον τροφοδοσίαν τοῦ λαοῦ εἰς τρόφιμα.

Εἰς τὰς ἀρχὰς ταύτας, τὰς ἀέγκυκλίους, ὅπως τὰς ἀποκαλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης⁴, περιλαμβάνονται: οἱ δέκα ἀγορανόμοι, πέντε εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πέντε εἰς τὸν Πειραιᾶ, οἵτινες ἐπέβλεπον ὅπως μὴ λαμβάνουν χώραν νοθεύσεις εἰς τὰ προϊόντα⁵, οἱ δέκα μετρονόμοι, πέντε εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πέντε εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐπιφορτιζόμενοι μὲ τὸν ἔλεγχον τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν⁶, οἱ σιτοφύλακες, οἵτινες καθώριζον τὸ βᾶρος τοῦ πωλουμένου ἄρτου, ἤλεγχον ὅπως τὰ σιτηρὰ πωλῶνται εἰς τὴν κεκανονησμένην τιμὴν, νὰ μὴ γίνεται νόθευσις καὶ ἀπόκρυψις τοῦ ἄρτου⁷, καὶ οἱ δέκα ἐπιμεληταὶ τοῦ ἐμπορίου, οἵτινες ἐπέβλεπον τὰς ἐμπορικὰς πράξεις καὶ ἤλεγχον, ὅπως οἱ ἔμποροι προσκομίζουν τὰ 2/3 τῆς εἰσαγομένης ποσότητος σιτηρῶν εἰς τὴν πόλιν⁸.

1. Δημοσθένους, Περὶ τοῦ Στεφάνου, 117-118.

2. Περὶ τῆς ἐνοίας τῆς λογιστικῆς πρβλ. Πλάτωνος, Πολιτικὸς 259a: Ἰσοίση δὴ λογιστικῆ τῆν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς διασημαίει μῶν τι πλέον ἔργων δώσωμεν ἢ τὰ γνωσθέντα κρίναι;

3. Ἰδὲ καὶ Α. Θ. Χουμανίδου, Οἰκονομικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. Α', Ἀθήναι (Παπαζήσης) 1991, σσ. 55-57.

4. ΑΑΠ XXVI 2. XI.III 1.

5. ΑΑΠ LI 1.

6. ΑΑΠ LI 2.

7. ΑΑΠ LI 3. Οἱ σιτοφύλακες ἦσαν ἀρχικῶς δεκαπέντε εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πέντε εἰς τὸν λιμένα, ἀργότερον διμῶς ηὔξηθησαν εἰς τριάκοντα πέντε (εἴκοσι εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ δεκαπέντε εἰς τὸν Πειραιᾶ).

8. ΑΑΠ LI 4.

Ἐπὶ πλέον ὑπῆρχον καὶ οἱ δέκα ἀστυνόμοι — πέντε εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ πέντε εἰς τὸ ἄστυ — αἵτινες ἐπέβλεπον ὅπως μὴ ἀμείβωνται πλέον τῶν δύο δραχμῶν αἱ γυναῖκες, αἵτινες ἔπαιζον αὐλόν, λύραν καὶ κιθάραν. Ἐπέβλεπον ἐπίσης τὴν προστασίαν τοῦ περιβάλλοντος¹, διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέδιδον ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν εὐαχρημοσύνην, εἰς τὴν εὐαρμοστίαν καὶ εὐρυθμίαν καὶ ἀπηγόρευον τὸ κακὴθες, τὸ ἀνελεύθερον, τὸ ἄσχημον, μήτε ἐν εἰκόσι ζῶων, μήτε ἐν αἰκαδομήματι, μήτε ἐν ἄλλῳ μηδενὶ δημιουργουμένῳ², διότι προεκάλει στρέβλωσιν τῆς αἰσθητικῆς.

Ἄπασαι αἱ ἀνωτέρω ἀρχαὶ ἦσαν κληρωταί.

Ἐρωτᾶται διατὶ προέβαινον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν κλήρωσιν τῶν ἀρχῶν τῶν. Ἔτιναι ἐνδιαφέρον πρᾶγματι ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἔτυχε τῆς θεούσης προσοχῆς ἕως σήμερον³.

Ἡ σημασία καὶ ἡ σκοπιμότης τῆς κληρώσεως εἰς τὰ ἀξιώματα.

Ἡ κλήρωσις ἐφηρμόζετο μὲ ἰδιαιτέραν συχνότητα καὶ ἐπιμονὴν εἰς τοὺς ἀθηναϊκοὺς θεσμούς. Ἀπόδειξις τοῦτου εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι καὶ οἱ ἐννέα ἀρχόντες, αἵτινες ἀρχικῶς ἐξελέγοντο, βαθμιαίως ἐκληροῦντο.

Διὰ τοὺς λόγους τῆς ἐφαρμογῆς τῆς κληρώσεως ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Fustel des Coulanges⁴ ὅτι ὁ κλῆρος ἦτο διὰ τὸν εὐσεβῆ ἀθηναϊκὸν λαὸν ἡ ἰδία ἡ φωνὴ τῆς θεότητος. Εἰδικιώτερον ὁ Πλάτων διατυπώνει εἰς κάποιον βαθμὸν παρομοίαν ἰδέαν⁵, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμων τὴν Τύχην ὡς θεότητα.

1. Ἴδὲ τὴν διεξοδικὴν περιγραφὴν εἰς ΑΑΠ L 2.

2. Πλάτωνος, Πολιτεία Γ 401a-c.

3. Ὁ Α. Θ. Χουμανίδης, Οἰκονομική..., ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 52-9, ἀν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὰς δημοσιονομικὰς ἀρχὰς τῶν Ἀθηνῶν, δὲν μνημονεύει τὴν ἀρχὴν τῆς κληρώσεως. Ὁ Μ. Β. Σακελλαρίου, Ἡ Ἀθηναϊκὴ Δημοκρατία. Ἐπέτειος καὶ Ἐπικαιρότητα, Νέα Ἱστορία ΕΞ', τευχ. 1572, 1.1.93, σσ. 8-16, ἐδῶ σ. 11, ὑπογραμμίζει ἐπιτυχῶς μὲν τὴν ἐναλλαγὴν τῶν λειτουργῶν τῆς διοικήσεως, λησμονεῖ ὅμως ν' ἀναφέρῃ ὅτι τοῦτο ὑφείλεται εἰς τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς δημοκρατίας, τὴν κλήρωσιν.

4. F. de Coulanges, Τὸ Ἀρχαῖον Ἄστυ, μετφ. Τ. Φιλίμωνος, Ἀθήναι 1898.

5. Ἴδὲ Πλάτωνος Νόμοςς ζ 757d 5 - 758a 1: ἀναγκαῖόν γε μὴν καὶ τοῦτοις παρονομήσεισσι ποτε προσχρήσασθαι πόλιν ἄπισσαν, εἰ μέλλει σιτισέων ἑαυτῆ μη προσκοινωνήσασιν κατὰ τι μέρος [...] διὸ κτῶ τοῦ κλήρου ἴσῳ ἀνάγκῃ προσχρήσασθαι δυσκολίας τῶν πολλῶν ἐνεκα, θεὸν καὶ ἀγαθὴν τύχην καὶ τότε δν εὐχαῖς ἐπικαλουμέ-

Ὁφείλομεν ὁμῶς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης¹ κατ' ἐπανάληψιν, καὶ κατὰ τρόπον φορτικόν, μνημονεύει τὴν ἐκλογὴν ὡς διαδικασίαν ὀλιγαρχικοῦ χαρακτῆρος, διότι εὐνοεῖ τοὺς ὀλίγους, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ κλήρωσις εἶναι δημοκρατικὴ διαδικασία, διότι καθιερώνει τὴν ἰσότητά τῶν πιθανοτήτων μεταξὺ ὅλων τῶν πολιτῶν. Θεωροῦμεν βέβαιον, ὅτι τοιοῦτόν τι ὑπῆρχεν εἰς τὴν σκέψιν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἐδίδον μικροτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῶν θεῶν παρὰ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἰσότητος. Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐπιχειρήματός μας, ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθῶμεν δύο πράγματα: πρῶτον, ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς μίαν τοιαύτην ἐπέμβασιν τῶν θεῶν, θὰ εὕρισκον τρόπον νὰ ἐμπιστευθοῦν τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως εἰς αὐτούς², καὶ δεύτερον, θὰ ἐχρησιμοποιοεῖτο ἡ χειροτονία διὰ τὴν ἀσκήσιν τῶν τριῶν λειτουργιῶν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ ὀρισμένων προσώπων. Παρόμοιον τι θὰ ἐπραττόν καὶ διὰ τὰς δημοσιονομικὰς ἀρχάς.

Ἡ Ἀθηναϊκὴ Δημοκρατία ἐπραξεν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἐχρησιμοποίησε καὶ ἐγενίκευσε διὰ τοῦ Κλεισθέους τὴν κλήρωσιν, οὕτως ὥστε ἡ τύχη κατήργησε τὰς προσωπικὰς ἐπιρροάς. "Ὅλοι οἱ πολῖται εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῆς κληροδόχου διὰ τὴν ἀνάληψιν ὅποιουδήποτε ἀξιώματος, δημοσιονομικοῦ ἢ μὴ. Τοιοῦτοτρόπως ἐπετεύχθη τὸ ἀδύνατον τῆς συναλλαγῆς, τῆς κερδοσκοπίας, τῆς νοθείας καὶ τῆς ἀπάτης³.

Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν καὶ ἕτερον γεγονός, ἀξιοπρόσεκτον καὶ ἀξιωματικόν: ἡ μεγίστη κατανομή τῶν ἐξουσιῶν καὶ ἡ συντομία τῆς διαρκείας των. Μία τοιαύτη κατανομή τῶν ἐξουσιῶν κολακεύει τὸ πάθος διὰ τὴν ἰσότητά, διότι ὅλοι οἱ πολῖται γνωρίζουν ὅτι μὲ τὴν σειράν των θὰ δοκιμάσουν τὰς τιμὰς καὶ θὰ γευθοῦν τὴν ἐξουσίαν. Παραλλήλως, ἡ σύντομος διάρκειά — ἐν ἔτος διὰ τὰ περισσότερα ἀξιώματα, 2/4 ὄραι διὰ

νοὺς ἀπορροῦν αὐτοὺς τὸν κληρὸν πρὸς τὸ δικαιοτάτον. Οὕτω δὴ χρηστὸν ἀναγκαίως μὲν τοῖν ἰσοτήτων ἀμφοῖν, ὡς δ' ὅτι μάλιστα ἐπ' ὀλιγίστοις τῇ ἑτέρᾳ, τῇ τῆς τύχης δεομένη.

1. Ἰδὲ Ἀριστοτέλους, Πολιτικά Δ 9, 1294b 8-9: λέγω δ' ὅλον δοκεῖ δημοκρατικὸν μὲν εἶναι τὸ κληρωτικὸν εἶναι τὰς ἀρχάς, τὸ δ' αἰρετικὸν ὀλιγαρχικόν. Πρὸς ἐπίσημ: Ἀριστοτέλους Πολιτικά Ζ 2, 1317b 20-1. Ἀριστοτέλους Ἱστορικὴ Α 8, §§ 3-4.

2. Ἄς μὴ λησμονηθῇ ὅτι τὸ θρησκευτικὸν στοιχεῖον παίζει σημαντικὸν ρόλον κατὰ τὴν δοκιμασίαν τῶν πολιτῶν, ὅπως πληροφορεῖ ὁ Ἀριστοτέλης. ΑΑΠ LV 3.

3. ΑΑΠ LXII 1.

τόν ἐπιστάτην¹ — ἀποτρέπει τὴν ἀπόκτησιν ὁποιουδήποτε πλεονεκτήματος εἰς τὰ ἔτομα, ἅτινα ἀναλαμβάνουν ἐξουσίαν καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀσφαλιστικὴν δικλείδα διὰ τὴν μὴ ἐμφάνισιν τῆς τυραννίδος.

Ταυτοχρόνως ἀπεφεύγεται ἡ γραφειοκρατία ἢ περιωρίζεται εἰς πολὺ μικρὸν βαθμὸν. Δὲν ὑπῆρχον διαρκεῖς ὑπηρεσίαι, δημόσιοι ὑπάλληλοι μὲ τὴν σύγχρονον τοῦ ἔθνους ἔννοιαν, διότι εἴλα εὐρίσκοντο εἰς διαρκῆ μεταβολήν.

Οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες μὲ τόσον μεγάλην ἐπιτυχίαν ἐφήρμοζον εἰς τὴν καθημερινὴν πρακτικὴν τὴν κλήρωσιν, ἀνεγνώρισαν ὅτι ὠρισμένα ἀξιώματα ἀπῆττον εἰδικὰ καὶ ἐξαιρετικὰ προσόντα καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐχρησιμοποιοῦν τὴν χειροτονίαν· τοιαῦτα ἀξιώματα ἦσαν τὰ τῶν πρεσβειῶν καὶ τὰ τῶν διαφόρων προσωρινῶν ἀντιπροσώπων οἱ ὅποιοι ἐστέλλοντο εἰς ἄλλας πόλεις στρατηγοί, ἐπιμελητῆς τῶν κρητῶν, ταμίαις τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἐπιμελητῆς τῶν ἐπι τοῦ θεωρικῶν.

Οἱ δέκα στρατηγοὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ συνόλου τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν κατόπιν ἀνατάσεως τῶν χειρῶν. Ἡ θητεία των ἦτο ἐνιαυσία καὶ μὲ τὴν λήξιν ἐκάστης πρυτανείας ἐγένετο ψηφοφορία διὰ τὸ ἐὰν θὰ ἔπρεπε νὰ συνεχίσουν ἢ ἔχει τὴν θητείαν των². Ἦτο δυνατόν νὰ παραμείνουν εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν περισσύτερον τοῦ ἐνὸς ἔτους. Ὁ ρόλος των εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν ἔχει ὑπερεκτιμηθῆ καὶ πιστεῦεται ὅτι ἤσκει τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν· ὅμως ἡ ἀλήθεια εἶναι ἐντελῶς διαφορετικῆ. Εὐρίσκοντο ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Βουλῆς καὶ ἀνά πάσαν στιγμὴν ἠδύναντο νὰ καθαιρεθοῦν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὅστις τοὺς ἐξέλεξε. Μίαν τοιαύτην περὶπτωσιν μνημονεύει ὁ Θουκυδίδης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς ὀλιγαρχικῆς ἀρχῆς τῶν 400 εἰς Ἀθήνας· οἱ Ἀθηναῖοι στρατιῶται, οἵτινες εὐρίσκοντο εἰς τὴν Σάμον ἐποίησαν... ἐκκλησίαν εὐθύς..., ἐν ἣ ταῖς μὲν προτέρους στρατηγούς καὶ εἰ τινα τῶν τριηράρχων, ὑπώπτευσον, ἔπαυσαν³. Ἐὐδὲν περιστάτικόν εἶναι δηλωτικόν, ἀλλὰ καὶ ἀποκαλυπτικόν συνάμα, τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ στρατηγοῦ ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ λαοῦ. Δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῶμεν ὅτι καὶ ὁ στρατευόμενος Ἀθηναῖος ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ πολίτης.

1. Ὁ ἐπιστάτης ἦτο ὁ προϊστάμενος τῶν πρυτάνεων καὶ δὲν ἐπετρέπετο δύο φορές νὰ ἐξασκήσῃ τὸ ἴδιον πρόσωπον τὸ ἀξίωμα τοῦτο. ΑΑΠ XLIV 1.

2. Ἰδὲ ΑΑΠ, LXI 1-2.

3. Θουκυδίδου Ἱστοριῶν II LXXVI, 2.

Διὰ τὰ ὑπόλοιπα μὴ κληρωτὰ ἀξιώματα ἀναγιώσκουμεν ἐκ τοῦ κειμένου τῆς «Ἀθηναίων Πολιτείας»:

Τὰς δ' ἀρχὰς τὰς περὶ τὴν ἐγκύκλιον διοίκησιν ὑπιάσας ποιοῦσι κληρωτὰς πλὴν ταμίαν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν καὶ τοῦ τῶν κρητῶν ἐπιμελητοῦ. Ταύτας δὲ χειροτονοῦσιν, καὶ οἱ χειροτονηθέντες ἀρχοῦσιν ἐκ Παναθηναίων εἰς Παναθήναια¹

Ἡ ἀνωτάτη δημοσιονομικὴ ἀρχή.

Τὸ κείμενον τῆς «Ἀθηναίων Πολιτείας» κάμνει λόγον διὰ ἓνα ταμίαν τῶν στρατιωτικῶν, ἐνῶ ὁ πληθυντικὸς αἰτῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ ὅτι πρέπει οὗτοι νὰ ἦσαν περισσότερα ἄτομα, ἐνδεχομένως δέκα². Διερωτᾶται περὶ τῶν λόγων, οἵτινες ὠδήγησαν εἰς τὴν θέσπισιν τοιοῦτου ἀξιώματος.

Γὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, τὰ συσσωρευόμενα κατὰ τὸν ἴσον π.Χ. αἰῶνα εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Δημοκρατίαν συνεπέλα τῶν πολεμικῶν προπαρασκευῶν καὶ συρράξεων, ἀπήτουν ἀμέσους καὶ ἀποφασιστικὰς λύσεις. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηῖται εἰς τὸ ἀκέραιον ἡ δημοκρατία καὶ νὰ λειτουργῇ τὸ πολίτευμα ἄνευ προβλημάτων, ἐὰν συνοδεύεται ἀπὸ οἰκονομικὴν δυσπραγίαν, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν στέρησιν ἀναγκαίων ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν ἢ καὶ ἀπὸ ἀδυναμίαν εὐρέπειως ἐργασίας³. Ἡ οἰκονομικὴ δυσπραγία ὅμως συνεπάγεται κοινωνικὴν ἐξαθλίωσιν, ἣτις σημαίνει μὴ ὀρθὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. (Ὡς Ἀθηναῖοι ἀνεγνώρισαν ὅτι ἡ συνεπὴς ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ μὲ τὴν θέσπισιν μιᾶς οἰκονομικῆς ἀρχῆς, ἣτις θὰ ἐλέγχεται ἀπὸ τὴν Βουλὴν. Διὰ τοῦτον λόγον ὅμως δὲν ἐθεσπίσθη ἡ κλήρωσις καὶ ἐγένετο ἐκλογή;

Τὸ ἐρώτημα δὲν ἀπαντᾶται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ νεώτεροι συγγραφεῖς, μνημονεύοντες τὴν ἀρχὴν ταύτην δὲν δίδουν καμμίαν συγκεκριμένην ἀπάντησιν. Ἰδιδικώτερον, ὁ Ἰ. Ζωγράφος⁴ γράφει ὅτι εἶναι

1. ΑΑΠ XLIII 1. Εἶναι κατὰ συνέπειαν ἐσφαλμένη ἡ ἀποψις τοῦ Ἡ λ. Ζέγγελη, Οἰκονομία..., ἐνθ' ἀνωτ., σ. 9, ὅτι ὁ ταμίης τοῦ θεωρικοῦ ἦτο μὲ μόνος ἐκ πάντων τῶν ἀρχόντων χειροτονούμενος καὶ μὴ κλήρω ἐκλεγόμενος.

2. Αλοχίνου Κατὰ Κτησιφῶντος, 25: οἱ ἐπὶ τὸ θεωρικὸν χειροτονημένοι.

3. Ἰδὲ Κ. Ι. Δεσποτοπούλου, Ἐὰ δύο βάρη τῆς Δημοκρατίας, ἐφημ. Βῆμα τῆς Κυριακῆς, ἀριθ. 11995, 12 Φεβρουαρίου 1989.

4. Ἰω. Ζωγράφου, Δημοσιονομικαὶ Μελέται, τ. Α', Ἀθήναι 1926, σσ. 269-270.

περίεργον ὅτι ὁ λαὸς ἐκεῖνος, ὅστις εἶχε καθιερώσει ἐνιαυσίας τὰς ἀρχάς, εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἔδωκε μεγαλύτεραν διάρκειαν καὶ τὸ ἀξίωμα κατελαμβάνετο κατόπιν χειροτονίας. Ὁ καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Λ. Θ. Ἀγγελόπουλος¹ (1904-1995) ἀναφέρει ὅτι λόγω τῆς σημασίας, ἣν προσέδιδον εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην οἱ Ἀθηναῖοι, ἡ πλήρωσις τῆς θέσεως ἐγένετο μὲ χειροτονίαν καὶ ὅχι μὲ κλήρωσιν· δὲν ἀπαντῶνται ἴσως διατὶ ἐδίδοτο ἡ ἰδιάζουσα σημασία. Τοῦνοαντίον, ὁ Λ. Μ. Ἀνδρεάδης² διεπίστωσεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι προσέδιδον τύσῃν σημασίαν εἰς τὸν θεσμόν καὶ τὸ ἀξίωμα, ὥστε ἐξέλεγον καὶ διορίζον άτομα, τὰ ὅποια ἦσαν ἀριστοὶ καὶ σωστοὶ διαχειρισταὶ τῆς ἀτομικῆς τῶν περιουσιῶν. Δὲν ἤθελον νὰ ἐμπιστευθοῦν ἐν τοιοῦτον ἀξίωμα εἰς ὑποτιμηθέντα, ὅστις ἐκλήρουτο καὶ ἠδύνατο νὰ μὴ κατέχη τὸ ἀντικείμενον καὶ νὰ μὴ ἔχη φήμην καλοῦ διαχειριστοῦ τῆς περιουσίας τοῦ. Ἡ εὐστοχὰς αὕτη τοποθέτησις τοῦ Ἀνδρεάδου ἐπιβεβαιώνεται κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Σωκράτους:

Μὴ καταφρονέει, ὡς Νικομαχίδη, τῶν οἰκονομικῶν ἀνδρῶν· ἡ γὰρ τῶν ἰδίων ἐπιμέλεια πλήθει μόνον διαφέρει τῆς τῶν κοινῶν, τὰ δ' ἄλλα πωμπλήσια ἔχει... οὐ γὰρ ἄλλοις τισὶν ἀνθρώποις οἱ τῶν κοινῶν ἐπιμελόμενοι χρῶνται ἢ οἴσπερ οἱ τὰ ἴδια οἰκονομοῦντες· οἷς οἱ ἐπιστάμενοι χρῆσθαι καὶ τὰ ἴδια καὶ τὰ κοινὰ καλῶς πράττουσιν, οἱ δὲ μὴ ἐπιστάμενοι ἀμφοτέρωθεν πλημμελοῦσιν³.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώριζον ποῖοι πολῖται ἦσαν σώφρονες διαχειρισταὶ τῶν περιουσιῶν τῶν καὶ ἐξέλεγον τὰ κατάλληλα πρόσωπα. Τοιοῦτοτρόπως ἐφήρμιζον εἰς τὴν πρακτικὴν, ἐκεῖνο τὸ ἀξίωμα τὸ ὅποῖον πολὺ ἀργότερον ἢ ἀπρεσβεύσῃ κατὰ τρόπον θεωρητικὸν ἡ Δημοσία Οἰκονομικὴ διὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν⁴: α' Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀγρυπνὸς φύλαξ τῆς τηρήσεως τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς διαχειρίσεως τῶν κρατικῶν δαπανῶν καὶ νὰ φροντίζῃ ὥστε διὰ τῆς ὀρθῆς ταξινομήσεως τῶν πρὸς ἱκανοποίησιν ἀναγκῶν ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητός των καὶ διὰ τῆς καταλλήλου δια-

1. Ἀ. Θ. Ἀγγελόπουλου, Ἀνδρέας Μ. Ἀνδρεάδης, 50 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του, Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, φ. 3 (1706), 15 Ἰανουαρίου 1987, σ. 29.

2. Λ. Μ. Ἀνδρεάδου, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, τ. Α', Ἀθήνα [Παπαδήμας: Ἱερόλογος Ἀ.Θ. Ἀγγελόπουλου - Εἰσαγωγή καὶ Συμπληρωματικὴ Βιβλιογραφία Χ.Π. Μπαλόγλου], 2^η 1992, 1928, σ. 178, σημ. 2.

3. Ξενοφῶντος, Ἀπομνημονεύματα Γ' IV, 12.

4. Λαμβάνεται ἐκ τοῦ Ἀ. Θ. Ἀγγελόπουλου, Δημοσία Οἰκονομική, Ἀθήναι (Παπαζήσης), 1942, σ. 522.

μορφώσεως τῆς πολιτικῆς τῶν ἐσόδων νὰ ἐξυπηρετῆται κατὰ τὸν πλέον πληρέστερον τρόπον τὸ κοινωνικὸν συμφέρον».

Ὁφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι μὲ τὴν δημοσιονομικὴν διαχείρισιν τῆς πόλεως ἡσχολήθη σχεδὸν κάθε σημαντικὸς Ἀθηναῖος ρήτωρ ἢ στρατηγός. Ἀναφέρομεν χαρακτηριστικῶς τοὺς Ἀριστείδην καὶ Περικλέα, οἵτινες ἔσχον φήμην σωφρόνων διαχειριστῶν τῶν οὐκίων των καὶ ἀμφότεροι διέπρεψαν εἰς τὸν δημόσιον βίον¹.

Κατὰ τὴν τέταρτον αἰῶνα ἀπαντῶνται τρεῖς κορυφαῖαι προσωπικότητες, αἵτινες ἔδειξαν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν οικονομικῶν προβλημάτων τῆς πόλεως: Καλλίστρατος, Εὐβούλος καὶ Λυκούργος.

Ὁ Καλλίστρατος διετέλεσε στρατηγός καὶ δὲν εἶχε περιβληθῆ μὲ εἰδικὸν δημοσιονομικὸν ἀξίωμα. Ἔμεινε περιώνυμος διὰ τὴν ρύθμισιν τῆς εἰσφορᾶς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ διὰ τὴν μεταρρύθμισιν ἢ ὅπια ἀφεώρα τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου². Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν μεταρρύθμισιν τὴν ἱππικὴν εἰσήγαγεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπὶ Φιλίππου καταρωσάθη νὰ αὐξηθῆ ἡ πρόσδος τοῦ μακεδονικοῦ ἐλλυμενίου ἀπὸ εἴκοσι εἰς τεσσαράκοντα τάλαντα³. Εἰδικὸν δημοσιονομικὸν ἀξίωμα κατεῖχον ἀντιθέτως ὁ Εὐβούλος καὶ ὁ Λυκούργος.

Προβάλλει τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς ἀνωτάτης ταύτης ἀρχῆς, ἢ ὅπια μνημονεύεται, παραλληλιζομένη μὲ τὸν σύγχρονον Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, ὡς ταμίαις ἐπὶ τὸ θεωρικόν⁴, ταμίαις τῆς κοινῆς προσόδου⁵, ἢ ἐπὶ τῇ διοικήσει⁶.

Ἐπεστηρίχθη παλαιότερον ἢ ἀποψις⁷ ὅτι ὁ Ἀριστείδης περιεβλήθη τὴν ἀρχὴν τοῦ ταμίου τῆς κοινῆς προσόδου. Τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται

1. Ἴδὲ Ἀ. Μ. Ἀνδρεάδην, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 249-250.

2. Ἴδὲ G. I. Mossé, Ἀθήνα. Ἱστορία μιᾶς Δημοκρατίας, μετφρ. Δ. Ἀγγελίδου. Ἀθήνα (Μορφωτικὸν Ἴδρυμα ἙΓΓΕ) 1983, σσ. 142-143.

3. [Ἀριστοτέλους] Οἰκονομικῶν Β II 22, 1350a 16-22. Πρβλ. H. S w o b o d a, Kallistratos, RE 20 B (1919), στ. 1730-35, ἐδῶ στ. 1734-35. A. B. W e s t, The early diplomacy of Philip II of Macedon illustrated by his coins, Numismatic Chronicle, Fifth Series, 3, 1923, σσ. 169-210, ἐδῶ σσ. 183-5.

4. ΑΑII XLIII 1.

5. [Πλουτάρχου] Βίαι τῶν δέκα ρητόρων. Λυκούργος, 842 B'.

6. Ἐπερίδου Ἐπερ τῶν Λυκούργου παίδων, ἑρ. 118 (ἐκδ. Chr. Janson: Toubnor 1916 (1963)): ταχθεὶς δὲ ἐπὶ τῇ διοικήσει τῶν χρημάτων. Πλουτάρχου Ὀνομαστικὸν II' 113.

7. Πλουτάρχου, Ἀριστείδης IV. Ἐπιηρασοθεὶς ἐκ τοῦ Πλουτάρχου ὑπεστήριξε τὴν ἀποψιν ταύτην ὁ A. B o o c k h, Die Staatshaushaltung der Athener, τ.

νά εὐσταθῆ, διότι καμμία ἐκ τῶν ἀνωτέρων ἀρχῶν δὲν μνημονεύεται κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα¹. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἐξηκριβωμένον, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον αἱ ἀρχαὶ αὗται ἦσαν αἱ αὐταὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον ἢ ἡ ἀλλαγὴ εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν ἐπέφερε καὶ οὐσιαστικὰς μεταβολὰς εἰς τὴν ἀσκησιν τῶν καθηκόντων. Ἐξηκριβωμένον εἶναι ὅτι τὴν ἀνωτάτην δημοσιονομικὴν διαχείρισιν — ὄχι ἐξουσίαν — ἤσκει ἐν πρόσωπον, τὸ ὅποιον ἐξελέγετο καὶ πρὸ ἢ θητείας του διήρκει ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐορτῆς τῶν Παναθηναίων ἕως τῆς ἐπιόμενης. Δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ περιβάλλεται τὸ ἀξίωμα ἐπὶ δύο συνεχεῖς θητείας καὶ, τὸ σημαντικώτερον, ἐλογοδότει κατὰ τὴν λῆξιν ἐκάστου ἔτους ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων· ἐὰν ὁ κρινόμενος δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς, ἠδύνατο νὰ ἀσκήσῃ ἐφῆσιν εἰς τὸ Δικαστήριον, δηλαδὴ εἰς τὴν Ἱλιαίαν².

Ἡ Ἐξβουλὸς³ ἤσκησε τὸ ἀξίωμα «ἐπὶ τὸ θεωρικόν» ἀπὸ τοῦ 354 ἕως τοῦ 350, ἐνῶ ἕως τοῦ 342, ὅταν εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Ἀφόβητος (350-46) καὶ ὁ Κηφισοφῶν (346-42) ἐπηρέαζε κατ' ἐμμεσον τρόπον τὴν δημοσιονομικὴν διαχείρισιν.

Ἡ Λυκούργος⁴ διετέλεσε ταμίαν τῶν στρατιωτικῶν ἀπὸ τοῦ 330 ἕως τοῦ 320. Ὑπεστηρίχθη ἢ ἀποψίς ὅτι κατεῖχε τὴν ἀρχὴν «ἐπὶ διοικήσει», διότι ἀνάλογον τι μνημονεύουν οἱ (Ψευδο) Πλούταρχος⁵, Ὑπερείδης⁶ καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης⁷. Ὁφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις συγγράφει τὴν α' Ἀθηναίων Πολι-

1. Berlin³ 1887 (ἀναστ. ἐκδ. 1967), σ. 64, ὃν ἠκολούθησεν καὶ ὁ Λ. Θ. Χορμυλιδης, (Οικονομική..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 60, ὑπόσημ. 303.

1. Ἰδὲ τὴν πειστικὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ Ἀνδρέαδου, Ἱστορία..., ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 326-327.

2. ΑΛΗ XLV 2.

3. Ἐξβουλὸς Σπινθάρου Ἱεροβαλῆνθιος. I. Kirchner, Prosopographia Attica, τ. Α', Berlin 1901, N° 5369. Ἐκ τοῦ Αἰσχίνου λόγου Κατὰ Τιμάρχου, 49, συνάγεται ὅτι ἐγενήθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου, ἐνῶ ὅταν ἐξεφωνήθη ὁ «Κατὰ Κτησιφώντους» λόγος τοῦ Αἰσχίνου (330), ὁ Ἐξβουλὸς δὲν εὐρίσκετο ἐν ζωῇ.

4. Λυκούργος Λυκόφρονος Βουτάδης. [Πλούταρχου], Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων 841 B - 844 A. Ὁ Λυκούργος διετέλεσε αταμίαν τῆς κοινῆς προσόδου κατὰ τὰ ἔτη 338-4 καὶ ἀπιστάτης τῶν ἱερῶν κατὰ τὴν περίοδον 334-30. Ἰδὲ J. S u n d w a l l, Epigraphische Beiträge zur sozialpolitischen Geschichte Athens im Zeitalter des Demosthenes, Leipzig 1906, σ. 43.

5. [Πλούταρχου] Βίοι τῶν..., ἐνθ' ἄνωτ., 841 B-C.

6. Ὑπερείδου Ὑπὲρ τῶν Λυκούργου παιδῶν, F. 118.

7. Διοδ. Σικ. Βιβλιοθήκη Ἱστορική, XVI 88.

τείλαν» καθ' ἣν ἐποχὴν ἦτο προϊστάμενος τῆς οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας ὁ Λυκούργος, δὲν μνημονεύει τίποτε σχετικῶν.

Τὸ ἀξίωμα «ἐπὶ τῇ διοικήσει» εἰσῆχθη κατ' ἀρχὴν τῷ 306/5 π.Χ. καὶ ὁ πρῶτος, ὅστις κατέλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ Ἄβρων Λυκούργου Βουτάδης, ὅπως συνάγεται ἐκ τῆς μελέτης τῶν σχετικῶν ἐπιγραφῶν¹.

Παρατηροῦμεν κατὰ συνέπειαν ὅτι αἱ ἐπιτακτικαὶ οἰκονομικαὶ ἀνάγκαι ὠδήγησαν τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐνιαίου εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν ἐκ τῆς Πόλεως τῆς Παλλάδος ἀνεδύθησαν αἱ πρῶτοι οἰκονομολόγοι τῆς Ἑλλάδος², Ἰθῆβουλος καὶ Λυκούργος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀγγελόπουλου Ἀ. Θ., Δημοσιὰ Οἰκονομική, Ἀθῆναι 1942: Παπαζήσης.
- Ἀγγελόπουλου Ἀ. Θ., Ἀνδρέας Μ. Ἀνδρεάδης, 50 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του, Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, φ. 3 (1706), 15 Ἰανουαρίου 1987, σσ. 27-29.
- Ἀμάντου Κ., Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1971 μ.Χ., Ἀθῆναι 1977: Ἔστια.
- Ἀνδρεάδου Α. Μ., Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1928, ³1992
- Bosch A., Die Staatshaushaltung der Athener, τ. Α', Berlin ³1887 (ἀναστ. ἔκδ. 1967: Hildesheim).
- Busoll G. - H. Swoboda, Griechische Staatskunde, Μέρος Β', München ³1926: Beck.
- Coulanges F. de, Τὸ Ἀρχαῖον Ἄστυ, μετφρ. Γ. Φιλήμονος, Ἀθῆναι 1898.
- Δεσποτοπούλου, Κ. Ι., «Τὰ δύο βάρβαρα τῆς Δημοκρατίας», ἐφημ. Τὸ Βῆμα τῆς Κυριακῆς, ἀριθ. 11995, 12 Φεβρουαρίου 1989.
- Dittenberger W., Sylloge Inscriptionum Graecarum, τομ. Β', Λεipzig ³1915 (ἀναστ. ἔκδ. 1960: Hildesheim).

1. W. Dittenberger, Sylloge Inscriptionum Graecarum, τόμ. Β, Hildesheim (ἀναστ. ἔκδ.) 1960, σ. 181, F. 19. Ἴδὲ καὶ U. Kahrestodt, Untersuchungen zur Magistratur in Athen, Stuttgart-Berlin (W. Kohlhammer), 1936, σσ. 13-14.

2. Τὸν χαρακτηρισμὸν προσέδωκεν ὁ Κ. Ἀμάντος, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1071 μ.Χ., Ἀθῆναι (Ἔστια) 1977, σ. 76, εἰς τὸν Ἰθῆβουλον, δυνάμεθα νὰ τὸν προσάψωμεν καὶ εἰς τὸν Λυκούργον, ὅστις εὔρε πόρους, ψυχοδόμησε τὸ θάνατρον, τὸ ψιδεῖον, τὰ νεύρια, τιμήρεις ἐπιτησαιο, λιμένας. Ὑπερείδου Ὑπὲρ τῶν Λυκούργου παιδίων, F. 118.

- Ferguson W. S., *The Treasurers of Athena*, London 1911.
- Χουμανίδου Α. Θ., *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος*, τ. Α', Αθήναι 1990: Παπαζήσης.
- Jones A. H. M., *Athenian Democracy*, Oxford 1957: Basil Blackwell.
- Kahrstedt U., *Untersuchungen zur Magistratur in Athen*, Stuttgart-Berlin 1936: W. Kohlhammer.
- Kirchner L., *Prosopographia Aëica*, τ. Α', Berlin 1901.
- Mossé C. I., Αθήνα. *Ιστορία μιας Δημοκρατίας*, μεταφρ. Δ. Άγγελίδου, Αθήνα 1988, Μορφωτικόν Ίδρυμα ΕΓΕ.
- Νάκου Γ., *Πολιτειολογικά Άριστοτέλη, Πρακτικά Πανελληνίου Συμποσίου «Ο Άριστοτελική Σκέψη», Θεσσαλονίκη 1989*, σσ. 155-77: *Ιστορική και Λογογραφική Ίταιρεία της Χαλκιδικής*.
- Hobbes P. J., *A Commentary on the Aristotelian Athenaiion Politeia*, Oxford 1981: At the Clarendon Press.
- Σακελλάριου Μ. Β., *Ή Άθηνάικη Δημοκρατία. Ήπέτειος και Ήπικαιρότητα*, *Νέα Ήστία*, έτ. ΖΖ', τεύχ. 1572, 1 Ίανουαρίου 1993, σσ. 8-16.
- Sundwall J., *Epigraphische Beiträge zur sozialpolitischen Geschichte Athens im Zeitalter von Demosthenes*, Leipzig 1906.
- Swoboda H., *Kallistratos*, RE 20B (1919), στ. 1730-35.
- West A. B., *The early diplomacy of Philip II of Macedon illustrated by his coins*, *Numismatic Chronicle, Fifth Series*, 3 (1923), σσ. 169-210.
- Ζέγγελη Ήλ., *Οικονομία Ίνικυτοῦ, Ήπετηρίς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ Ζ'*, 1892, σσ. 3-19.
- Ζωγράφου Ίω., *Δημοσιονομικαί Μελέται*, τ. Α', Αθήναι 1926: Ήστία.

ΧΡΗΣΤΟΣ Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ